IMPORTANȚA ISTORIEI ÎN CONCEPȚIA GENERAȚIEI PAȘOPTISTE

DE

V. CRISTIAN

Cultul pentru trecut, pentru trecutul național în primul rînd, constituie o trăsătură de bază a vieții spirituale a românilor, în preajma anului 1848. Faptul este lesne explicabil și, dealtfel, el a fost adesea discutat. Nu vom mai insista deci asupra sa, mulțumindu-ne să reținem doar cîteva elemente, care ne apar indispensabile pentru o mai bună înțelegere a problemei la care ne vom referi aici. Acestea sînt legate, în primul rînd, de trăsăturile generale ale culturii pașoptiste ; apărută într-un moment de profunde transformări, ea trebuia, prin forța lucrurilor, să aibă un pronunțat caracter militant. Diferitele sale domenii constituie tot atîtea arme de luptă utilizate pentru crearea unei societăți moderne. Cum realizarea acestui deziderat apărea imposibilă fără soluționarea problemei naționale, era firesc ca în prim plan să apară preocupările pentru limba și istoria națională. Aceste preocupări sînt stimulate și de larga atenție pentru cele două discipline în acest „secol al naționalităților", mai ales în regiunile centrale și răsăritene ale continentului. Importanța care li se acordă nu este întotdeauna egală, deși, de obicei, ele apar într-o indestructibilă legătură ; se poate face afirmația că în țările române istoria este aceea care deține întîietatea, cu precizarea că această întîietate este mai puțin netă în Transilvania, unde situația lingvistică a determinat o mai mare atenție pentru problemele limbii naționale.

Dat fiind acest primat al istoriei în cultura pașoptistă, ni s-a părut interesant de urmărit cum concep oamenii vremii istoria și importanța ei. Este adevărat, problema a mai fost abordată, într-o mai mică sau mai mare măsură, în diferite studii consacrate culturii române de la mijlocul veacului trecut și, mai ales, în acelea care privesc activitatea

lui Mihail Kogălniceanu [1] și Nicolae Bălcescu [2]. Dacă am considerat totuși util să o reluăm, am avut în vedere, îndeosebi, două elemente. Mai întîi, considerațiile lui Kogălniceanu și Bălcescu nu sînt singulare în epocă ; în mare parte ei reiau idei frecvente în prima jumătate a secolului trecut, chiar dacă acestea nu au, uneori, claritatea și coerența pe care le capătă la cei doi mari gînditori. Pe de altă parte, analiza mai amănunțită a problemei la care ne referim este de natură să permită o mai corectă înțelegere a evoluției istoriografiei pașoptiste și a caracterului ei militant, ca și, în legătură cu aceasta, a manifestărilor ei concrete [3]. Iată de ce, lucrarea de față își propune și o sistematizare a diferitelor aspecte ale problemei, chiar dacă între aceste aspecte există, adesea, o strînsă corelație, subliniată frecvent, dealtfel, în scrierile istorice ale pașoptiștilor.

În legătură cu această din urmă chestiune, se impune încă o constatare. Aproape toți acei gînditori care s-au ocupat de trecut au ținut să-și motiveze acțiunea prin cîteva precizări teoretice preliminare. Procedeul este binecunoscut în istoriografia europeană ; și în istoriografia română, exista o veche tradiție, care urca pînă la Grigore Ureche și Miron Costin. Să observăm însă că, la cărturarii pașoptiști nu întîlnim, adesea, considerații teoretice generale asupra disciplinei istorice și a importanței ei, ci numai sublinierea necesității, din anumite puncte de vedere, a cunoașterii trecutului, așa cum, anterior, procedase și Petru Maior. Treptat însă, considerațiile devin mai largi. După ce Damaschin Bojincă [4] și Gheorghe Asachi [5] emit cîteva interesante idei asupra rolului cunoașterii trecutului pentru dezvoltarea poporului român, o primă teoretizare mai largă o găsim la Aaron Florian în valoroasa sa *Introducere* la *Idee repede de Istoria Prințipatului Țării Rumânești* [6]. Dascălul transilvănean de la colegiul Sf. Sava dezvolta aici majoritatea

---

[1] D. Popovici, *Concepția istorică a lui Mihail Kogălniceanu*, „Arhiva românească", X (1945—1946), p. 39—54 ; A. Oțetea, *Mihail Kogălniceanu istoric și om de stat*, „Studii", t. 19 (1966), nr. 5, p. 849—862 ; V. Ionescu, *Mihail Kogălniceanu, Contribuții la cunoașterea vieții, activității și concepției sale*, București, 1963.

[2] V. Maciu, *Activitatea istoriografică a lui N. Bălcescu*, „Studii și articole de istorie", I (1956) ; L. Boicu, *Nicolae Bălcescu istoricul*, „Studii și articole de istorie", XIII (1969) ; D. Berindei, *Nicolae Bălcescu — personnalité marquante de l'historiographie roumaine*, „Revue roumaine d'histoire", VIII (1969), p. 957—965 ; Idem, *Nicolae Bălcescu*, București, 1969.

[3] Facem precizarea că rîndurile de față constituie un paragraf al unei lucrări mai ample privind *Contribuția istoriografiei pașoptiste la pregătirea ideologică a revoluției române de la 1848*.

[4] V. Cristian, *Opera istorică a lui Damaschin Bojincă*, „An. șt. Univ. Iași" (Serie nouă), s. III a, Istorie, XVII (1971), fasc. 1.

[5] *Rediul moldovenesc în Austria*, „Albina românească", I (1829), p. 140. Articolul este nesemnat, dar pe baza elementelor cuprinse în text poate fi atribuit sigur lui Asachi.

[6] București 1835, I, p. V—XXIV.

argumentelor pașoptiștilor privind utilitatea cunoașterii istoriei, argumente reluate apoi frecvent. Le întîlnim în primul articol al „Curierului de ambe-sexe“, articol intitulat — fapt semnificativ pentru problema noastră — *Istoria Patriei* [7], le întîlnim, uneori, asemănătoare și ca formă, nu numai ca fond, la Kogălniceanu, Bălcescu, Barițiu.

Cuvîntul pentru deschiderea cursului de istorie națională al lui Kogălniceanu constituie totuși un moment distinct în evoluția problemei care ne interesează. Este adevărat că multe din ideile cuprinse aici sînt reluări ale unor opinii frecvente și pînă la 1843 și pe care, dealtfel, le întîlnim, în parte, și în *Introducerea* la „Arhiva românească“ ; *Cuvîntul...* rămîne însă cea mai amplă teoretizare românească asupra disciplinei istorice de pînă la 1848. Apoi, pornind și de la un contact mai strîns cu istoriografia europeană decît predecesorii, Kogălniceanu a dezvoltat anumite idei, le-a îmbinat într-un tot unitar și, fapt care nu trebuie neglijat, le-a prezentat într-o formă remarcabilă. Sînt elemente care au asigurat *Cuvîntului* său nu numai o relativ largă difuziune, ci și o reală influență asupra contemporanilor, el constituind, de fapt, o chintesență a concepțiilor pașoptiștilor asupra istoriei. Chiar Bălcescu, în diferitele sale scrieri, și Barițiu, autor, printre altele, a unui articol consacrat special problemei care ne interesează [8], se vor limita, în general, la accentuarea sau clarificarea unor idei devenite deja de uz comun.

Concepția pașoptistă asupra istoriei apare astfel ca rezultatul unei contribuții colective, ceea ce permite, credem, o analiză în bloc a ei. Chiar dacă există unele deosebiri de nuanțe, în punctele esențiale constatăm un acord unanim, rezultat al militantismului istoriografiei pașoptiste, al cărei scop primordial este slujirea intereselor propriului popor.

Acest militantism a determinat, dealtfel, și un anumit caracter al considerațiilor pe care cărturarii generației de la 1848 le fac asupra disciplinei istorice. Ei se arată mai puțin preocupați să dea o definiție amplă a istoriei, a obiectului și particularităților ei, insistînd, în schimb, asupra însemnătății cunoașterii trecutului. Faptul este lesne explicabil. Cărturari luptători, pașoptiștii nu se puteau simți atrași de discuții strict teoretice, fără consecințe practice. Din acest motiv, ei se limitează doar la scurte definiții ale istoriei — și acestea, mai ales atunci cînd se referă la istoria generală a lumii — fără a-și propune o mai largă dezbatere a lor. Astfel, într-o formulare frecventă la Heliade, „istoria este narația faptelor“ [9], în vreme ce pentru Barițiu „istoria trebuie să

---

[7] S. Marcovici, *Istoria Patriei*, „Curier de ambe-sexe“, periodul I (1836—1838), p. 1—3.

[8] G. Barițiu, *Istoria*, „Foaie pentru minte, inimă și literatură“, VIII (1845), p. 389—391.

[9] V. Cristian, *Ioan Heliade Rădulescu și istoria universală*, „An. șt. Univ. Iași“, (Serie nouă), s. III, a. Istorie, XII (1966), p. 71.

fie numai spunerea sau înfățișarea faptelor și a evenimentelor care nu sufere nici o îndoială"[10]. Aproape singura precizare, în această ordine de idei, este că expunerea trecutului nu trebuie să-şi propună prezentarea tuturor faptelor, ci, aşa cum o preconizase şi Voltaire în secolul anterior, să procedeze la o selectare a lor. Dezvoltînd o idee reluată mai tîrziu, Gheorghe Săulescu afirma în 1837, că „istoria universală cuprinde şirul faptelor omineşti slobode a celor mai vrednice de credință, mai vrednice de însămnat şi interesante, prin carile ni se înfățoşază din timpul trecut traiul soțietăților și în urmare a staturilor pămîntului — să observăm concepția etatistă a profesorului de la Academia Mihăileană — ca din acestea să putem cunoaşte în totul ce este soțietatea ominească şi traiul politic"[11]. Sub acest raport, întreaga istorie oferă momente demne de interes ; numărul acestora sporeşte odată cu evoluția omenirii, fazele cele mai apropiate ale acesteia meritînd un mai mare interes. Ideea, întîlnită mai întîi la Bojincă[12], apoi la Aaron Florian[13], prezintă un deosebit interes, ea trebuind să fie pusă în legătură cu marea importanță acordată rolului social al istoriei.

Dealtfel, reține atenția că, în majoritatea cazurilor, istoricii paşoptiști preferă, în locul unei definiții a istoriei, care să pornească de la obiectul și metodele ei, să apeleze la o formulă menită să sublinieze însemnătatea cunoașterii trecutului. În general, se porneşte aici de la istoriografia latină și, îndeosebi, de la Cicero. Ca motto al ambelor volume din *Hronologhia și istoria universală* ale lui Săulescu figurează tocmai celebra definiție a retorului latin : „Istoria este martura timpurilor, lumina adevărului, viața memoriei, solul vechimei. În ea privind ca în oglindă, cetitoriul poate împodobi și îndrepta traiul vieții sale dupre virtuțile altora şi fără a pătimi se învață a cunoaşte răul şi a se feri de el". Cu aceeaşi definiție începe *Manualul* lui Ioan Albineț[14], după cum elemente ale ei, prezente încă în *Hronicul* lui Dimitrie Cantemir, publicat pentru prima dată în 1835[15], le întîlnim în majoritatea scrierilor din perioada paşoptistă. Evident formula ciceroniană nu mai

[10] G. Barițiu, *Op. cit.*, p. 389.

[11] Gh. Săulescu, *Hronologhia și istoria universală pe scurt*, II, Eşii, 1837, p. 3—4. Idei asemănătoare la Aaron Florian care considera că „Istoria lumii este o povestire vrednică de crezut de evenimentele sau întîmplările și faptele cele mai mari și mai însemnate, care au făcut schimbări asupra omenirii și asupra pămîntului" ; *Elemente de istoria lumii*, Bucureşti, 1845, p. 5. Mai tîrziu, Heliade făcea observația că autorul unei istorii universale, „sărind peste intervale, nu se poate ocupa decît de punturile ce se pot vedea pe culmea secolilor ce se întind înainte-i" ; *Historia critică universală*, I, Bucureşti, 1892. (Ediția este postumă ; lucrarea fusese începută probabil în 1851).

[12] „Biblioteca românească", IV (1829), p. 26.

[13] *Idee repede de istoria Prinţipatului Ţării Rumâneşti*, III, Bucureşti, 1838, p. II—III.

[14] *Manual de istoria Prinţipatului Moldovei*, Iaşii, 1845, p. I.

[15] D. Cantemir, *Hronicul vechimii a romano-moldo-vlahilor*, Iaşi, 1835.

putea acoperi acum întreaga semnificație pe care cărturarii din preajma anului 1848 o acordă istoriei ; prezența ei este însă cît se poate de semnificativă în legătură cu caracterul practic al preocupărilor pentru trecut din acel moment.

În această privință, deosebit de semnificativ este pasajul introductiv din amintitul *Discurs pentru deschiderea cursului de istoria națională.* Influențat evident de Ranke [16], Kogălniceanu pornește de la ideea că istoria este „adevărata povestire și înfățoșare a întîmplărilor neamului omenesc" [17]. Cărturarul militant nu se poate mulțumi însă cu principiul stabilit de întemeietorul german al școlii critice istorice. Pentru el, ca și pentru predecesorii sau contemporanii săi, reconstituirea trecutului trebuie să fie pentru contemporani de o mult mai mare utilitate. Din acest motiv, el dezvoltă în continuare definiția istoriei pe care o consideră „glasul semințiilor și icoana vremii trecute" și, după formularea lui Karamzin, „testamentul lăsat de către strămoși nepoților ca să le slujească de tălmăcire vremii de față și de povățuire vremii viitoare" [18].

Se poate deci lesne observa că definiția dată istoriei de generația pașoptistă pornește, în general, de la o concepție pragmatică, prezentă începînd de la Polybios, în istoriografia clasică și reluată apoi de Renaștere, a căror influență este evidentă, chiar dacă în anumite limite, la istoricii români din preajma anului 1848. Gh. Săulescu adăuga chiar, la volumul al II-lea al *Hronologhiei* sale, un capitol suplimentar *Tratație pragmatică* [19] *asupra istoriei grecilor,* în care primul paragraf era intitulat *De tratația pragmatică a istoriei. Definiție* [20]. Dacă termenul de „istorie pragmatică" nu este totuși prea frecvent întîlnit, scopul utilitar al cercetării trecutului apare, în schimb, limpede la toți istoricii pașoptiști.

Pornind de la un asemenea scop, scrierile lor nu puteau avea, evident, drept țel simpla satisfacere a curiozității umane. Firește, acesteia îi poate reveni un anumit rol, după cum gînditorii de atunci nu omit ponderea pe care cunoștințele istorice trebuie să le aibă în cadrul culturii generale a unui om [21]. Ceea ce îi interesează însă, în primul rînd, este valoarea practică a cunoașterii trecutului. Sub acest raport, principala problemă de care se arată preocupați pașoptiștii este valoarea

---

16 A. Oțetea, *Introducere* la M. Kogălniceanu, *Opere.* Tomul I. *Scrieri istorice,* București, 1946, p. 22.

17 *Ibidem,* p. 635.

18 *Ibidem.*

19 În text, probabil datorită unei greșeli de tipar, „Prargamentică".

20 *Hronologhia și istoria universală pe scurt,* II, p. 3.

21 Gh. Asachi, *Înainte cuvîntare* la I. Kaidanov, *Istoria Imperii Rosiene,* Eșii, 1832, t. I ; Aaron Florian, *Idee repede de istoria Prințipatului Țării Rumânești,* I, p. V ; M. Kogălniceanu, *Opere,* I, p. 637 ; G. Bariț, *Op. cit.,* p. 390—391.

istoriei ca dascăl al acțiunilor omenești, ca „magistra vitae“, pentru a păstra frecvent întîlnita formulare ciceroniană. Ideea este prezentă în aproape toate lucrările din prima jumătate a secolului trecut și ea era sintetizată de Kogălniceanu cînd afirma că „fieşte care stare, fieștecare profesie află în ea [în istorie] reguli de purtare, sfat la îndoirile sale, învățătură la neștiința sa, îndemn la slavă și la faptă bună“ [22]. Este totuși interesant de observat că sfera celor cărora le sînt destinate învățămintele istoriei, a acestei „experienții a noroadelor“ [23], nu este întotdeauna concepută în mod identic. Uneori, lecțiile istoriei apar ca fiind destinate în primul rînd principilor și, în general, oamenilor de stat. Această concepție, de esență umanistă, este treptat înlocuită, probabil și sub influența iluminismului, de ideea că învățămintele istoriei pot folosi tuturor stărilor. Această idee, care apăruse explicit încă în prefața lui Ioan Piuariu-Molnar la traducerea, din 1800, a *Istoriei universale* a abatelui Millot, predomină în deceniile anterioare anului 1848.

Trebuie să facem totuși o distincție în felul cum este concepută valoarea experienței istorice pentru diferitele categorii. Dacă pentru oamenii de stat și, în general, pentru oficialități, ea oferă un îndreptar practic de acțiune, dacă pentru cărturar ea dă posibilitatea unei mai bune înțelegeri a evoluției lumii, pentru celelalte categorii, experiența istorică este considerată mai ales din punct de vedere moral ; chiar în mai larga teoretizare făcută de Kogălniceanu, lucrurile apar astfel [24]. Dealtfel, pentru pașoptiști, învățămintele istoriei nu apar — din rațiuni explicabile prin nivelul cultural al vremii — ca fiind destinate întregului popor. Ideea lui Aaron Florian că ele sînt utile numai la „niște fii adevărați ai patriei, pe care i-au ajutat natura și au primit o creștere bună“ [25] transpare și din alte lucrări.

În legătură cu caracterul educativ al istoriei se impune încă o precizare. În mare parte, pașoptiștii concep valoarea istoriei sub raportul său etic, ca o „școală practică de moral și de virtute“ [26]. Treptat însă, își face apariția și tendința spre considerarea istoriei ca o școală politică, tendință vizibilă, mai ales, după 1840. În condițiile existente acum, constatăm însă anumite deosebiri în maniera de a pune problema. Pentru Asachi, alunecat deja spre conservatorism, concluzia pe care trebuie să o desprindem din experiența trecutului este ca „fiecare să-și facă datoria în locul în care se află, fără a încerca să ocupe un loc pe care altul l-ar putea îndeplini mai bine“ [27]. Dimpotrivă, pentru Barițiu,

[22] M. Kogălniceanu, *Op. cit.*, p. 635.

[23] „Albina românească“, XII (1841), p. 131 (*Prospect* pentru *Table de istorie* de Ed. Vehse).

[24] M. Kogălniceanu, *Op. cit.*, p. 636—637.

[25] *Idee repede de istoria Prințipatului Țării Rumânești*, I, p. V.

[26] „Albina românească“, XII (1841), p. 131.

[27] Ibidem, XV (1843), p. 61 (*Dorința folosului obștesc*).

principalul sentiment pe care, alături de patriotism, trebuie să-l insufle istoria este ideea de libertate [28].

Dacă istoria are un atît de important rol educativ, este evident că scrierea ei trebuie concepută ca o judecată a trecutului. Ideea, inspirată probabil lui Kogălniceanu de Schiller, că istoria este un tribunal universal [29], o întîlnim și înainte de 1843. Dealtfel, pornind de la modele antice sau umaniste, istoricii pașoptiști însoțesc frecvent expunerea faptelor cu judecăți de valoare asupra lor. Acest fapt mai avea în concepția lor și menirea de a da posibilitatea unei aprecieri mai exacte a faptelor contemporanilor.

În legătură cu aceasta, apare și ideea utilității istoriei pentru înțelegerea prezentului. Să observăm însă că, această idee este abia schițată în legătură cu aprecierea ansamblului omenirii și faptul nu surprinde dacă avem în vedere nivelul relativ scăzut al scrierilor românești de istorie universală, din prima jumătate a secolului trecut.

Mai ales în sensul de „magistra vitae“, istoria apare generației pașoptiste ca prezentînd o cu totul deosebită importanță. Nu întîmplător, pentru Kogălniceanu, „după priveliștea lumii, după minunile naturii, nimică nu este mai interesant, mai vrednic de luarea noastră aminte decît *Istoria*“ [30].

Cunoașterea ei trebuie deci să constituie o preocupare esențială. Firește că, în ansamblul ei, istoria prezintă un interes general ; pentru fiecare popor însă, importanța maximă o prezintă istoria națională. Această credință, frecvent exprimată, a pașoptiștilor trebuie, evident, pusă în legătură cu climatul romantic al epocii, dar, chiar sub raportul strict al filiației spirituale, romantismul a putut să o întărească și nu să o determine, întrucît ideea are vechi rădăcini în istoriografia noastră. Originile ei pot fi puse în legătură cu influența umanismului ; acest curent a fost, după cum se știe, strîns legat de cultivarea istoriei naționale. Machiavelli rezuma foarte bine această tendință cînd afirma că „dacă exemplul oricărui stat este plin de învățăminte, atunci acela pe care-l afli în istoria propriului tău stat te impresionează cu mult mai mult și îți este cu atît mai de folos“ [31]. La cărturarii noștri din secolul al XVII-lea însemnătatea vitală a cunoașterii istoriei pro-

[28] G. Barițiu, *Istoria*, „Foaie pentru minte, inimă și literatură“, VIII (1845), p. 391. Același Barițiu afirma în articolul *Libertate și volnicie* (Ibidem, p. 357) : „Știm bine că ideea libertății nu se suge, nici se învață numai din coloanele jurnalelor ci din alte izvoară cu mult mai bogate, cum este istoria staturilor celor mai renumite și viețuirea practică în țări, unde adevărata libertate au produs roduri sănătoase și mîntuitoare“.

[29] M. Kogălniceanu, *Op. cit.*, p. 635, nota editorului.

[30] *Ibidem*, p. 635.

[31] Machiavelli, *Istorii florentine*, București, 1968, p. 73—74.

priului stat este cît se poate de evidentă. Dealtfel, pentru Grigore Ureche [32], ca și, mai tîrziu, pentru Samuel Micu [33], cunoașterea propriului trecut constituie un atribut esențial al însăși condiției umane. Să nu uităm, dealtfel, că în secolele XVII—XVIII preocupările istorice ocupă un loc de frunte în cultura noastră.

Era firesc deci, ca, subliniind interesul pe care îl are istoria universală, gînditorii pașoptiști să insiste în mod deosebit asupra importanței excepționale pe care o are istoria patriei. Această convingere le era, dealtfel, sugerată și de momentul în care activau, unele afirmații ale lui Aaron Florian [34] sau M. Kogălniceanu [35], fiind cît se poate de explicite în această privință.

Credința că „istoria este cea dintîi carte a unei nații" apare astfel în mod firesc la mai mulți dintre gînditorii pașoptiști. O întîlnim mai întîi la Asachi, în 1829 [36], apoi la Aaron Florian [37], în sfîrșit la Bălcescu [38], căruia îi este atribuită, de obicei, formularea, dar care, după cum vedem nu făcea decît să reia o idee deja în circulație. Este adevărat că, uneori, istoriei nu i se rezervă primul loc, așa cum este cazul la Kogălniceanu [39] și, respectiv, Barițiu [40]. O asemenea ordine putea fi dictată și de considerente tactice, mai ales în cazul lui Kogălniceanu, care o expunea cu prilejul unei manifestări oficiale ; chiar dacă am admite că ea pornește dintr-o convingere a celor doi cărturari, explicabilă prin rolul pe care religia l-a jucat în trecutul nostru și prin poziția pe care o avea încă în prima jumătate a secolului trecut, importanța istoriei naționale rămîne totuși considerabilă și în concepția lor, fapt confirmat de preocupările pe care le au.

Acest loc primordial al istoriei naționale rezultă, pentru pașoptiști, din însăși natura lucrurilor, din firescul sentiment patriotic, puternic accentuat în condițiile formării națiunii române. „Nimic, spunea Aaron Florian în 1835, nu poate fi la o nație mai scump decît începutul său, numele ce-l poartă, pămîntul pe care-l lăcuiește, starea

---

[32] Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, București, 1955, p. 57. În concepția cărturarului, scrierea istoriei are drept scop „ca să nu se înece a toate țările anii trecuți și să nu să știe ce s-au lucrat, să se asemine fiarălor și dobitoacelor celor mute și fără minte".

[33] Samuil Micu, *Scurtă cunoștință a istorii românilor*, București, 1963, p. 3 : „Poate că să voar afla unii cu simțire tocma dobitocească, de voar defăima această osteneală a mea, zicînd : ce folosește omului să știe céle ce au fost ; unii ca aceștia sînt tocma dobitoace, că numai dobitoacele nu știu lucrurile mai marilor [înaintașilor] săi".

[34] *Idee repede de istoria Prințipatului Țării Rumânești*, I, p. XIX.

[35] M. Kogălniceanu, *Op. cit.*, p. 638.

[36] „Albina românească", I (1829), p. 140 *(Rediul moldovenesc în Austria)*.

[37] *Idee repede de istoria Prințipatului Țării Rumânești*, I, p. XIV.

[38] N. Bălcescu, *Opere*, ed. N. Zane, I_1, București, 1940, p. 101.

[39] M. Kogălniceanu, *Op.cit.*, p. 635.

[40] G. B[arițiu], *Ioan Hristian Enghel*, „Foaie pentru minte", VII (184), p. 2.

întru care se află acum și grija de ceea ce poate să fie în vremea viitoare"[41]. Toate aceste elemente apar însă pentru pașoptiști într-o indestructibilă legătură cu cunoașterea istoriei patriei. Aceasta este, după definiția aceluiași Aaron Florian, „oglinda aceea magică a veacurilor trecute, icoana cea adevărată a vremii de acum și cheia cea de mare preț cu care se descuie oarecum și ascunsurile viitoarului"[42]. Această triplă importanță a istoriei pentru înțelegerea suitei trecut—prezent—viitor, reluată ulterior de Kogălniceanu[43] și Bălcescu[44], o transformă, pentru gînditorii pașoptiști, într-o condiție indispensabilă pentru însăși existența unei națiuni civilizate. Îndulcind formulările lui Gr. Ureche și S. Micu, N. Bălcescu era de părere că „o nație fără istorie este un popor încă barbar, și vai de acel popor care și-a pierdut religia suvenirurilor"[45], idee care fusese formulată, în aproximativ același timp, și de un anonim moldovean[46].

Importanța excepțională pe care generația pașoptistă o acordă istoriei patriei se datorează mai multor considerente. În parte, acestea rezultă din atributele generale ale istoriei ; apar însă și elemente specifice, legate direct de istoria proprie și tocmai acestea reprezintă esențialul.

Din prima categorie reținem, mai întîi, însemnătatea, amintită deja, pe care cunoașterea trecutului o poate avea, în concepția pașoptiștilor, pentru înțelegerea prezentului și, pornind de aici, a alegerii acțiunilor celor mai potrivite pentru dezvoltarea viitoare a propriului popor. Sub acest raport, constatăm însă o anumită evoluție a ideii. Mai întîi, ea apare ca o formulare generală. Faptul că istoria, „această carte ce este atît de veche ca și românii, a fost față la ivirea pe teatrul lumii, a fost martură la toate schimbările și prefacerile lor, i-a întovărășit în toată vremea de la începutul lor și pînă în ziua de astăzi" are drept consecințe,

---

[41] Aaron Florian, *Idee repede de istoria Prințipatului Țării Rumânești ;* I, p. V. Vezi explicații asemănătoare la M. Kogălniceanu, *Op. cit.*, p. 639 ; I. Albineț, *Op. cit.*, p. II—III.

[42] *Ibidem*, p. V—VI. În legătură cu importanța istoriei patriei la Aaron Florian vezi Pompiliu Teodor, *Contribuția lui Aaron Florian la dezvoltarea istoriografiei naționale*, „Acta Musei Napocensis", V (1968), p. 577—586 ; V. Cristian, *Opera istorică a lui Aaron Florian*, „Analele șt. Univ. Iași" (Serie nouă), S. III, a. Istorie, t. XVI (1970), fasc. 2, p. 113—116.

[43] M. Kogălniceanu, *Op. cit.*, p. 640.

[44] N. Bălcescu, *Opere*, I_1, p. 101.

[45] *Ibidem*.

[46] „De multe nenorociri am fi fost și am fi încă scutiți dacă nu ne-ar lipsi această prețioasă știință, pentru care am rămas atît de indiferenți [...] neîngrijind de o istorie completă [...]. Fără istorie, nația, chiar însuși nația se află în primejdie de a ajunge curînd sau mai tîrziu nula ; dacă în vreme nu ne vom deștepta" ; ****Colecție de documente vechi*, „Foaie pentru minte", VIII (1845), p. 17—18.

pentru Aaron Florian, primul care teoretizează problema, că „numai ea dar știe toate, numai ea cunoaște toate“ [47].

Prin urmare, consideră profesorul de la Sf. Sava, singură istoria oferă posibilitatea cunoașterii celor mai prețioase adevăruri care se referă la trecutul nostru. „Cu inima bătîndă şi cu mînă tremurătoare deschizînd-o românul, privește pe nația românească la începutul ei și, scoborîndu-se pe scara anilor, vine cu dînsa pînă în zilele de acum. Din revoluții aducătoare de binecuvîntare sau blestem, din întîmplări norocite sau nenorocite, din fapte virtuoase sau păcătoase ale românilor, vede sporul și înaintarea ce au făcut, cunoaște lumina sau întunericul către care s-au grăbit, află civilizația la care a ajuns și cu aceasta cumpănește fericirea lor de care se bucură acum“ [48]. Tot prin istorie, „poate cineva a pătrunde oarecum și în întunerecul viitorului și să se apropie cu ideea de soarta ce așteaptă pe acea nație“ [49].

Această latură a importanței istoriei naționale este reluată și de Kogălniceanu. Rolul ei în descifrarea viitorului apare însă în aceeași manieră generală. Cunoașterea trecutului nu pare la el ca putînd să ducă la previziuni în ceea ce priveşte deznodămîntul imediat al evenimentelor contemporane. În *Introducție* la „Arhiva românească“, Kogălniceanu consideră că, trăind într-un moment de prefaceri care continuă, fiind „prea aproape de volcan“, „nu putem dar cunoaște rezultatul acelor întîmplări, nu știm ce soarta ne pregătește“. Privită însă pe un plan mai general, istoria națională îi apare ca oferind posibilitatea cunoașterii sensului evoluției societății sale, a perspectivelor ei viitoare. „Într-însa, spune el în același loc, vom învăța ce am făcut și ce avem să mai facem ; printr-însa vom prevedea viitorul, printr-însa vom fi români, căci Istoria este măsura sau metrul prin care se poate ști dacă un popor propășește sau dacă se înapoiază. De unde venim și unde mergem, trecutul și viitorul, iată toată ființa noastră, iată mijlocul de a ne cunoaște“ [50]. Pornind de aici, el va ajunge, în *Cuvîntul de deschidere*, la celebra formulare conform căreia istoria „ne arată ce am fost, de unde am venit, ce sîntem și, ca regula de trei, ne descopere și numărul necunoscut ce avem să fim“ [51].

O dezvoltare a ideii o constatăm la Bălcescu. Și pentru el, „soarta părinților noștri a pregătit-o pe a noastră“ [52]. Înțelegerea exactă a acestui fapt nu se poate realiza însă decît dacă se procedează la o considerare mai largă a problemei. În primul rînd pentru Bălcescu, trebuie să se aibă în vedere dezvoltarea cadrului instituțional, ca și a celui social-

---

47 *Cuvîntul ce s-au zis de D. Medelnicerul, F. Aaron*, în V. A. Urechia *Istoria școalelor*, II, București, 1892, p. 15.

48 *Ibidem.*

49 *Idee repede de istoria Prințipatului Țării Rumânești*, I, p. VI.

50 M. Kogălniceanu, *Op. cit.*, p. 612.

51 *Ibidem*, p. 640.

52 N. Bălcescu, *Opere*, I_1, p. 43.

economic și cultural [53], idee legată de modul mai larg cum concepea el scrierea istoriei.

Necesitatea cunoașterii trecutului pentru înțelegerea prezentului și pentru descifrarea viitorului este o idee întîlnită relativ frecvent în preajma anului 1848. Să observăm însă că ea este mai mult schițată decît argumentată și că, în general, nu se depășește cadrul strict teoretic. Sînt rare încercările de a demonstra, în mod concret, cum evoluția noastră istorică a dus la situația din preajma anului 1848, de cele mai multe ori aprecierile în acest sens avînd caracterul unor generalități. Faptul poate fi explicat atît prin insuficienta dezvoltare a cercetărilor istorice, prin cunoașterea insuficientă deci a trecutului, cît și prin particularitățile politice ale țărilor române, care făceau ca anumite probleme să nu poată fi abordate în mod deschis ; să nu uităm că pașoptiștii scriau în condițiile cenzurii.

Mult mai pregnant este subliniat însă rolul educativ al istoriei naționale. În parte, el apare ca asemănător cu rolul pe care-l poate avea, sub acest raport, istoria universală. Cunoașterea faptelor bune sau rele ale trecutului național poate servi individului în alegerea acțiunilor sale, cu atît mai mult, cu cît el are în față pilda unor compatrioți. Dar ceea ce interesează, în primul rînd, este educarea individului ca membru al comunității sale naționale, ca român. Ideea este clar formulată încă din 1829 de D. Bojincă. Acesta își exprima dorința ca cititorii „Bibliotecii românești", în care majoritatea materialelor sînt de istorie, să folosească „supta dintrînsele învățătură spre fericirea și folosul Neamului Românesc" [54]. În anul următor chiar, el ajunge la o subliniere mult mai pregnantă a acestei idei, asociată cu un îndemn direct de a se utiliza istoria în scopul dezvoltării neamului. *Vestitele fapte și perirea lui Mihai Viteazul* se terminau cu apelul : „Cetească tot însul aceasta cu mîngîiere, văzînd ce au fost strămoșii lui. Însă caute și cerce și spre acea causă carea au întunecat aceste Țeri frumoase în moliciune, în întunerec și neactivitate. Alunge dară cei putincioși răotatea din sînul patriei sale și, cetind Istoriile strămoșilor săi, fără dormitare să privegheze de a pleca iară pe calea virtutei, dreptății și vitejiei strămoșești" [55].

Rolul educativ al istoriei naționale apare, astfel, în primul rînd, sub raportul dezvoltării sentimentului național, a patriotismului. Dealtfel, există acum convingerea fermă că bunul patriot este inseparabil de bunul cunoscător al istoriei naționale. Faptul apare evident într-un arti-

---

[53] *Ibidem.*

[54] D. Bojincă, *Prefație* la *Istoria romanilor*, „Biblioteca românească", I (1829).

[55] „Biblioteca românească", IV (1830), p. 32. Să observăm însă limitarea însemnătății acestui exemplu la cei „putincioși" ; dealtfel, într-un paragraf anterior, D. Bojincă spunea că „această istorie [a lui Mihai Viteazul] așa și spre deschis exemplu să fie *măriților boeri* [subl. ns.] de Țara Românească și Moldavia".

col-program al „Foii pentru minte, inimă și literatură“ din 1838 [56]. Dealtfel, Barițiu avea să-și exprime pe cît de clar posibil convingerea că „dacă dorim într-adins a face pe români patrioți buni și a-i scoate din prepusuri, trebuie neapărat să le deschidem și lor ascunsele istoriei patriotice, fără care jurăm că nu e mîntuință“ [57]. Ideea era dezvoltată de Aaron Florian în lucrarea sa *Patria, patriotul și patriotismul* [58] și reluată de Kogălniceanu în *Discursul* său [59].

Gînditorii pașoptiști consideră, dealtfel, că rolul istoriei naționale în formarea sentimentului patriotic este mai mare în acel moment decît pînă atunci și că el nu poate fi pus în valoare decît printr-o acțiune mai amplă. Pornind de la constatarea că „Românii au trebuință astăzi să se întemeieze în patriotism și în curaj și să cîștige statornicie în caracter“, Bălcescu făcea observația — care era, de fapt, sinteza unor tendințe curente atunci — că „aceste rezultate credem că s-ar dobîndi cînd ei ar avea o bună istorie națională și cînd aceasta ar fi îndestul răspîndită“ [60]. O adevărată utilitate a cunoștințelor de istorie națională nu putea apare deci decît în condițiile unei largi difuzări a lor [61]. Ele capătă o deosebită importanță în special pentru educarea tineretului. Ideea este frecvent subliniată ; Barițiu cerea chiar ca „pruncii noștri să se culce și să se scoale cu istoria patriei în mînă [...], adevăr însuflețitoriu“ [62].

Rolul național-educativ al istoriei nu se limitează numai la dezvoltarea patriotismului ; ea are și menirea unui tonifiant în acțiunea intensă pe care o solicita momentul de mari transformări de la mijlocul secolului trecut. Sub acest raport, ideea pe care o desprindem din scrierile pașoptiștilor este foarte clară : românii au suferit, în decursul vremurilor, mai mult decît oricare alt popor ; ei au rezistat totuși, dînd dovadă de o mare vitalitate ; prin urmare ei nu pot să dispară, ci trebuie să-și ocupe locul ce li se cuvine între popoarele europene. Cea mai plastică expresie a acestei idei era dată de Aaron Florian în remarcabilul discurs pe care l-a ținut la serbarea de sfîrșit de an din 1838, care, cel puțin în fragmentul de mai jos, pare inspirat de regulile cele mai exacte ale retoricii ciceroniene. „Mii de revoluțiuni au zguduit Țara Românească, amenințînd-o că vor să o cotropească ; întîmplări nenumărate au năpădit cu furie pe români, înfricoșîndu-i că vor să le desființeze naționalitatea și să-i șteargă din numărul celorlalte nații. Cu toate acestea, românii cu mîndrie pot a-și ridica capul înaintea veacurilor trecute, a revoluțiilor și întîmplărilor ce i-au isbit și cu glas triumfător pot să zică : Noi tot sîn-

[56] „Foaie pentru minte“, I (1838).
[57] „Gazeta de Transilvania“, VI (1843), p. 370
[58] București (1843).
[59] M. Kogălniceanu, *Op. cit.* p. 640.
[60] N. Bălcescu, *Opere*, I_1, p. 107.
[61] V. Cristian, *L'idéologie quarant-huitarde et la diffusion des connaissances historiques*, „Nouvelles études d'histoire“, IV (1970).
[62] „Foaie pentru minte...“, VII (1844), p. 2.

tem !“ [63]. Convingerea despre vitalitatea românilor pe care o sădea istoria apărea generației pașoptiste ca fiind deosebit de importantă în vasta acțiune de transformare pe care o urmărea. „Această convicție, sublinia Bălcescu, ne va face să avem mai multă încredere în viitor și să lucrăm cu mai multă inimă la o reformă politică și soțială, care să ne facă vrednici de a ne lua rangul ce ni se cuvine în marea familie a popoarelor europene“ [64].

Datorită situației internaționale specifice a țărilor române, istoria apărea însă generației pașoptiste ca prezentînd și o altă importanță, aceea de a apăra drepturile propriului popor în fața străinilor. De fapt, distingem aici două aspecte. Pe de o parte, este vorba de respingerea unor atacuri și aserțiuni răuvoitoare ale unor scriitori străini privind originea și trecutul poporului român, pe de altă parte, de susținerea drepturilor noastre în fața diplomației europene. Între cele două aspecte există, totuși, o strînsă legătură, rezultînd din caracteristicile problemei naționale în prima jumătate a secolului trecut. Dezvoltarea conștiinței naționale a popoarelor din centrul și sud-estul Europei a dus, după cum am arătat, la un deosebit cult pentru istoria proprie. Datorită însă complexității problemei naționale, între istoricii diferitelor popoare s-au ivit contradicții, care, uneori, au dus la aprinse polemici. Unii istorici ai popoarelor vecine și-au îndreptat atacurile împotriva românilor, mai ales pe tema originii și continuității lor. Aceste atacuri nu-și propuneau atît să fie o dezbatere științifică, cît acțiuni politice. Tezele false ale străinilor urmăreau, în ultimă instanță, să înlăture temeiul drepturilor istorice ale românilor. Iată de ce, existența unei solide lucrări de istorie națională apare gînditorilor pașoptiști ca prezentînd o importanță vitală și din acest punct de vedere. O spune cu o deosebită claritate, în 1835, Aaron Florian. „Trebuința de o astfel de istorie este atît de pipăită și netăgăduită, încît nația fără istoria patriei este ca pierdută între celelalte nații, streină chiar în pămîntul său, necunoscătoare de drumul pe care a umblat mai înainte și rătăcită în calea pe care a apucat acum. Oricare altă nație poate să-i zică cu desprețuire : Începutul ce ai este necunoscut, numele ce porți nu este al tău, nici pămîntul pe care lăcuiești ; soarta ta așa a fost ca să fii tot după cum ești : leapădă-te de începutul tău, schimbă-ți numele sau primește pe acesta pe care ți-l dau eu, ridică-te și du-te din pămîntul pe care lăcuiește căci nu este al tău și nu te mai munci în zadar căci nu poți fi mai bine decît ești“ [65]. Aaron Florian sintetiza în aceste cuvinte negarea de către unii străini a originii latine a românilor și a continuității lor pe teritoriul vechii Dacii romane, constanta utilizare a denumirii de „valah“ în locul aceleia de român, considerarea ca „națiune tolerată“ a românilor din Transilvania

[63] V. A. Urechia, *Op. cit.*, II, p. 13.
[64] N. Bălcescu, *Opere*, I_1, p. 107.
[65] Aaron Florian, *Idee repede de istoria Prințipatului Țării Rumânești*, I, p. VI—VII.

și desconsiderarea capacităților lor, la care trebuie să adăugăm, probabil, și atitudinea fanarioților față de locuitorii Principatelor. În același timp, el subliniază caracterul politic al acestei atitudini.

Dealtfel, există acum credința, frecvent exprimată, că, în dorința lor de a ne subjuga și a ne desființa ca naționalitate, asupritorii străini s-au străduit să ne lipsească de cultura și, îndeosebi, de istoria națională. Expresia cea mai pregnantă a legăturii între cunoașterea istoriei proprii și situația noastră politică a dat-o Kogălniceanu. Reluînd ultima parte a citatului de mai sus din Aaron Florian, el arăta că „în adevăr, toate aceste cuvinte ni s-au zis de către străini ; începutul nostru ni s-a tăgăduit, numele ni s-a prefăcut, pămîntul ni s-a sfîșiat, driturile ni s-au călcat în picioare numai pentru că n-am avut conștiința naționalității noastre, numai pentru că n-am avut pe ce să ne întemeiem și să ne apărăm dreptățile“ [66], deci numai pentru că nu ne-am cunoscut bine istoria.

Este firește în această afirmație o exagerare, dar tocmai această exagerare subliniază rolul considerabil pe care-l are istoria pentru gînditorii pașoptiști. Dealtfel, se consideră chiar că există o sinonimie între „a scrie istoria“ și „a priveghia pentru existența politicească a nației“ [67]. Sub acest raport, respingerea argumentelor false ale acelora care „nu se rușinează de nobila tăcere a românilor“ [68] apare ca esențială ; într-o lucrare avînd tocmai un asemenea scop, D. Bojincă își exprima, în 1828, convingerea că „de vom avea securitatea sau scutirea din afară, lesne vom păstra cele din lăuntru sau mijlocul nostru“ [69]. Aceasta apărea cu atît mai important cu cît istoria trebuia să justifice, în fața puterilor europene, legitimitatea străvechilor drepturi ale românilor. Ea avea menirea să demonstreze încălcarea acestora de către Imperiile otoman și habsburgic și necesitatea redobîndirii lor. Faptul că dezvoltarea societății românești în conformitate cu cerințele vremii trebuie să fie „întemeiată pe dritul strămoșesc“ este o idee pe care o întîlnim — sub o formă nu atît de tranșantă însă — începînd din 1832 [70] și pînă la ampla ei teoretizare din *Dorințele Partidei Naționale în Moldova*.

Aceste drepturi apar cu atît mai justificate cu cît românii au jucat un important rol în istoria Europei, mai ales în lupta împotriva năvălirii barbarilor și, îndeosebi, împotriva turcilor. În felul acesta, istoria

[66] M. Kogălniceanu, *Op. cit.*, p. 640.

[67] [G. Barițiu], *Pămîntul moldo-românesc*, „Foaie pentru minte“, III (1840), p. 402.

[68] D. Bojincă, *Răspundere desgurzătoare la cărticica cea în Halle*, Buda, 1828, p. 15.

[69] *Ibidem, Prefație.*

[70] „Albina românească“, IV (1832), p. 4 *(Scrisoarea unui sahastru din munții Carpat).*

lor apare și ca prezentînd un real interes pentru istoria universală [71]. Este o idee subliniată începînd tocmai de acum în istoriografia noastră și care trebuie pusă în legătură cu dezvoltarea sentimentului național, cu convingerea în „solia“ [72] pe care românii o au de îndeplinit în lume.

Se poate observa, așadar, că, pentru pașoptiști, istoria și, îndeosebi, istoria națională prezintă o importanță cu totul excepțională, rezultînd din diferitele ei funcții sociale. În 1845, deci într-un moment cînd istoriografia pașoptistă ajunsese la deplina ei maturizare, G. Barițiu se putea considera îndreptățit să afirme că „prețul și folosul istoriei [el se referea mai ales la istoria națională — n.n.] este atît de prisos a vrea să-l spui prin cuvinte, precît e de prisos a voi să arăți că razele și căldura soarelui sînt neapărat trebuincioase vitelor și plantelor“ [73].

Prin excelență militantă, ideologia pașoptistă a apelat la istorie în primul rînd ca la o armă de luptă. Ea dezvolta, și sub acest raport, o mai veche tradiție a culturii noastre. Cei care se ocupaseră la noi de cunoașterea trecutului au făcut-o nu ca erudiți, ci ca gînditori militanți, care își propun folosirea istoriei în scopuri practice, naționale în primul rînd. Cu atît mai mult, gînditorii pașoptiști trebuiau să fie nu istorici de cabinet, căutînd doar reconstituirea precisă a unor detalii ale trecutului ca un scop în sine, ci istorici, în sensul pe care l-a avut această noțiune încă din antichitate, deci oameni care urmăresc cunoașterea trecutului pentru a-l înțelege și pentru a putea contribui la dezvoltarea societății proprii. Numai în acest sens, istoria putea prezenta, pentru generația din preajma anului 1848, marea importanță pe care ne-am străduit să o subliniem. Se impune aici observația că, cu puține excepții, pașoptiștii nu se referă decît tangențial la importanța pe care istoria o poate avea pentru dezvoltarea socială a românilor. Și sub acest raport însă, ei reflectă condițiile generației lor, cînd problema națională apărea pe primul plan [74]. Este adevărat că, în anumite privințe, pașoptiștii conferă istoriei un rol mai important decît acela pe care-l poate ea avea în realitate. Ei porneau însă aici de la concepțiile generale ale epocii lor care acordau o deosebit de importantă pondere factorului spiritual în dezvoltarea societății. Pentru a le înțelege exact ideile în acest domeniu nu trebuie să uităm deci că ei nu-și puteau construi concepția despre istorie, despre importanța ei, decît ca oameni ai timpului lor, așa cum au și făcut-o.

---

71 M. Kogălniceanu, *Op. cit.*, p. 642 și urm.

72 *Ibidem*, p. 612.

73 G. B[arițiu], *Istoria*, „Foaie pentru minte“, VIII (1845), p. 390.

74 C. Bodea, *Lupta românilor pentru unitate națională 1834—1849*, București, 1968.

L'IMPORTANCE DE L'HISTOIRE DANS LA CONCEPTION DE LA GÉNÉRATION DE '48

Résumé

La génération roumaine de '48 a manifesté un intérêt particulier pour l'histoire, pour l'histoire nationale en premier lieu. Le fait est bien naturel. Dans une période de grandes transformations, l'appel au passé a constitué une véritable arme de lutte. Les quarante-huitards ont insisté maintes fois sur l'importance sociale de la connaissance du passé national. En rappelant les grands exploits historiques des ancêtres, l'histoire pouvait contribuer à la stimulation de la lutte contemporaine, pouvait démontrer la possibilité de réaliser les desiderata contemporains. Dans le même temps, elle pouvait expliquer l'évolution du peuple roumain. Enfin, l'histoire offrait des arguments pour la démonstration des droits historiques des roumains, ce qui était d'autant plus nécessaire étant donnée leur situation internationale. L'appel massif au passé dans presque toutes les manifestations idéologiques a été ainsi tout naturellement un fait caractéristique de l'époque. C'est d'ailleurs une croyance commune de la génération de '48 celle que „l'histoire est le premier livre d'une nation“.